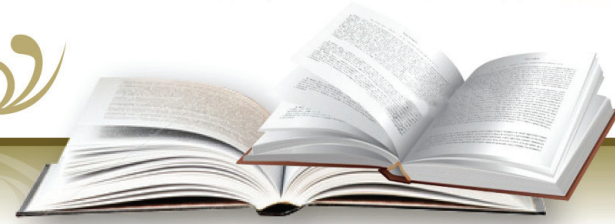

תורה והוראה

קוראים יקרים!

למילה "מספר", או לשורש "ספר", ישנן מספר משמעויות. המשמעות הפשוטה הינה כימות פריטים (number). על כך נצטוו משה רבנו בתחילה ספר במדבר, למנות את בני ישראל "במספר שמות". מובן נוסף הוא סיפור, או ספר (book). מובן שלישי הוא גבול: "עיר ספר" הינה עיר העומדת על הגבול.

האם יש מכנה משותף למשמעויות אלו?

דומה שהמאגד יחד את המובנים הנ"ל הוא הרעיון של קיבוץ ואיגוד. ספר מאגד יחד דפים בודדים ליצירה אחת, וסיפור מאגד אירועים שונים להמשך אחד. כך ערי הגבול מאגדות יחד את שטחה של המדינה, בכך שהן תוחמות את גבולות המדינה, וקובעות מה בפנים, ומה בחוץ. וכך גם הספירה מגדירה את הקבוצה – לכל קבוצה יש מספר.

מכאן נבין שכאשר סופרים נכון, אין הכוונה רק לבידור מספרי, אלא להגדרת אגודה. כל פרט, כל חלק פרטי של הקבוצה, מוגדר על-ידי המספר כחלק אינטגרלי של הקבוצה כולה. כל אחד מישראל הוא דף מתוך ספר, עיר בתוך גבולה של מדינה – כאבר בתוך גוף.

לקראת שבועות, סופרים אנו את ספירת העומר – מגדירים את הימים שבין פסח ושבועות כימי הכנה, ימי עלייה ורוממות עד ליום מתן תורה.

יחד עם זאת, פרשת במדבר מלמדת אותנו את סוד המספר – הן ביחס לימי העומר, והן ביחס לכלל ישראל כולו. עלינו לספור את עצמנו, ואת זולתנו, כחלק מכלל ישראל. כל אחד הוא אמנם יחיד, אך כל אחד הוא חלק מהותי וחיוני של הקבוצה.

כך נזכה לנהוג כבוד זה בזה, להרגיש אחראים זה לזה, ולבוא, כאיש אחד בלב אחד, לקבל תורה באמת.

מאמר השבוע עוסק בנושא של השתטחות על קברי צדיקים וקברי ישראל. בעקבות יום ל"ג בעומר, בו נהרו אלפים רבים לקברי של רבי שמעון בר יוחאי, נדון אם אכן יש מצווה בהשתטחות על קברים. האם יש מקור למנהג זה? האם מותר לצאת לחוץ לארץ לצורך ביקור אצל קברים? בס"ד נשתדל להנהיר את הנושא במאמר השבועי.

השתטחות על קברי צדיקים: דבר מצווה?

יום ל"ג בעומר, בו עלו מאות אלפים לצינון של רבי שמעון בר יוחאי בהר מירון, מעורר אותנו השבוע לדון בנושא הכללי של פקידת קברי צדיקים.

מהו המקור למנהג הרווח ללכת ולהשתטח על קברי צדיקים? האם יש בכך קיום מצווה כלשהי? האם מותר לצאת מארץ ישראל לצורך ביקור בקברי צדיקים? נשתדל להבהיר שאלות אלו, ולברר את עמדת ההלכה בשאלת התפילה וההשתטחות על קברי צדיקים.

תפילה בקברי צדיקים

כבר בתלמוד מוצאים אנו מקורות העוסקים בהשתטחות על קברי צדיקים. הגמרא (סוטה לד, ב) מספרת על כלב בן יפונה, שהשתטח על קברי האבות בחברון: "ויעלו בנגב ויבא עד חברון" – ויבאו מבעי ליה? אמר רבא: מלמד שפירש כלב מעצת מרגלים, והלך ונשתטח על קברי אבות. אמר להן: אבותי, בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים". התפילה התקבלה, וכלב אכן ניצל מעצת המרגלים.

מקור נוסף (בבא מציעא פה, ב) מדבר על תלמיד חכם מסוים, שהיה לומד עם אליהו הנביא. ביקש התלמיד מאליהו רשות להסתכל בנפשות הצדיקים בעולם העליון, והרשות ניתנה, למעט מרכבתו של רבי חייא. התלמיד לא הצליח לעצור בנפשו, הביט במרכבת רבי חייא, ונפגע בעיניו.

למחרת, השתטח על קברו של רבי חייא, הכריז על כך שלומד ברייתות של רבי חייא, ונרפא. מקרה נוסף של תפילה על קברים מוזכר בסיפורו של רבי מני, בנו של רבי יונה, שסבל מהטרדה מ"בי נשיאה", המשפחה השליטה. הגמרא מספרת על ההשתטחות על קברי רבי יונה (ב): "רבי מני בריה הוה קא מצערי ליה דבי נשיאה. אישתטח על קברא דאבוה. אמר ליה: אבא, אבא – הני מצערו לי. יומא חד, הוה קא חלפי התם. אינקוט כרעא דסושוותיהו [נדבקו רגלי סוסיהם לקרקע שמעל קברו], עד דקבילו עליהו דלא קא מצערו ליה".

מנהג טוב

לאור המסורת של תפילה על קברי צדיקים, מוצאים אנו פוסקים הלכתיים ומקורות קבליים שמזכירים את התפילה על קברי צדיקים כדבר ראוי (ראה למשל רמ"א, אורח חיים, סימן תקפא, סעיף ד, ומגן אברהם, ס"ק טז, בנוגע לתפילה על קברי צדיקים בערב ראש השנה; ראה גם אריז"ל, הובא בשער רוח הקודש דף כח, ב).

לעזוב את ארץ ישראל לצורך השתטחות על קברים

למעמד ההלכתי של השתטחות על קברי צדיקים השלכה חשובה על השאלה בדבר יציאה מארץ ישראל לצורך כך. ככלל, אמרו חז"ל שאסור לצאת מארץ ישראל, מלבד לצורך שלשה דברים: נשיאת אישה, למוד תורה, או לצורך פרנסה (עבודה זרה יג, א; רמב"ם, הלכות מלכים, פרק ה, הלכה ט). האם מותר לצאת מגבולות הארץ אף לצורך ההשתטחות על קברי צדיקים?

בשו"ת שדה הארץ (שם) כתב שבמקום שמדובר על יציאה קצרה מהארץ, יש להתיר את הנסיעה, כיון שיש בהשתטחות 'דבר מצווה' (כאמור לעיל). כך גם פסק בשדי חמד (מערכת אלף, ארץ ישראל), וכן כתב בשו"ת משפטי צדק (סימן עד), שמתחילה כתב שאינו יודע איזה מצווה יש בהשתטחות על קברים, אבל מסיים שכיון שמדברי המהרי"ל עולה שיש בכך מצווה (שכתב שמי שנודר להשתטח על קבר נחשב כנודר דבר מצווה, כפי שהובא בבית יוסף, יורה דעה סימן תקסח), הרי שמותר לצאת מארץ ישראל לצורך זה.

ראוי להדגיש שגם הפוסקים המתירים – שו"ת שדה הארץ והשדי חמד – כותבים שאין לנסוע לקברים בחוץ לארץ במקום שהנסיעה עשויה להפריע לעבודת ה' של הנוסע, ובודאי שאם מדובר בתלמיד חכם העוסק בלימוד התורה, אין הצדקה לנסיעה על חשבון לימוד התורה.

תפילת והנאת המתים

בהשגותיו על ספר שדה חמד, טוען הרב קוק (משפט כהן סימן קמז) שגם אם נניח שיש מצווה לפקוד קברי צדיקים (הנאה שהוא מפקפק בה), הרי שיש קברים רבים שניתן להשתטח עליהם בתוך תחומי ארץ ישראל, ואין צורך לעזוב את הארץ לצורך כך.

בנוגע ללימוד התורה, ההיתר לצאת מן הארץ מתבסס על כך שאין רב דומה לזולתו, וייתכן שאדם יזכה ללמוד תורה מרב אחד, ולא מאחר. ייתכן שאדם ירגיש קשר מיוחד עם רב המתגורר מחוץ לארץ ישראל, ויסבור שיוכל לזכות לגדול בתורה בכך שילך וילמד אצלו. הרב קוק טוען שסברא זו שייכת רק בקשר של רב ותלמיד, אך לא במתים. לפי דבריו, אין להבחין בין צדיק אחד לחברו לאחר הפטירה, ולכן אין היתר לצאת מארץ ישראל לצורך ההשתטחות על קברים.

אולם, מציע הרב קוק אפשרות היתר לזה, משום שהקב"ה מתאווה לתפילות צדיקים. על-ידי ההשתטחות על הקבר, מתפלל הצדיק נוח הנפש עבור המבקר (כמבואר בגמרא בסוטה שהוזכרה לעיל: "אבותי, בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים"), וניתן להניח שיש בכך מצווה אשר תתיר את היציאה מארץ ישראל. למרות זאת, מסיים הרב קוק שאין הדבר ברור שלא תספיק אהבת אבות העולם ישני חברו, עד שנצטרך לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ.

עם זאת, בנוסף לתפילת הצדיקים, ישנם מספר מקורות שמלמדים על הנאה שיש למתים במה שפוקדים את קבריהם (ספר חסידים) <<

שתי סיבות ניתנות לעניין ההשתטחות על קברי צדיקים. אחת היא, שמקום קבורת הצדיקים הוא מקום טהור ומקודש, ומסוגל לקבלת התפילות (מהרי"ל, הלכות תענית, הובא במשנה ברורה סימן תקפא, ס"ק כז).

סיבה נוספת היא, שנשמות הצדיקים תבקשנה מאת הקב"ה בעד המתפלל על קבריהן (של"ה, ראש השנה; משנה ברורה תקנט, ס"ק מא). במשמרת שלום (הלכות שמחות ה, כט, בשם יסוד יוסף סז) מבאר שהקב"ה גזר על נשמת הנפטר שתהיה שרויה על קברו, לתועלת ישראל, כדי שיענו תפילותיהם.

ציון קברים

ברי, אפוא, שיש כוח מיוחד לתפילה על קברי צדיקים. אכן, מוצאים אנו בגמרא (סוטה יד, א, כפי שהובא בהגהות הב"ח) שהסיבה לכך שהוסתר קברו של משה רבנו מכל אדם היא, מחשש שכל תפילה על קברו עתידה להתקבל: "אמר ר' חמא בר חנינא: מפני מה נסתתר קברו של משה מעיני בשר ודם? מפני שגלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד בית המקדש ליחרב, ולהגלות את ישראל מארצם – שמה יבואו לקבורתו של משה באותה שעה, ויעמדו בבכיה, ויתחנונו למשה ויאמרו לו: משה רבנו, עמוד בתפילה בעדנו! ועומד משה ומבטל את הגזרה, מפני שחביבים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם".

אולם, עדיין צריכים אנו לברר את מהות ההשתטחות על קברי צדיקים. אמנם, ניתן לראות שהתפילה מתעצמת על קבר הצדיק, אבל האם יש בכך מעשה מצווה מובהק?

פוסקים שונים דנו בנושא זה. בשו"ת בתי כהונה (ח"א, סימן כג), בתוך דיון על ביקור כהנים בקברי צדיקים, כתב שלא מצאנו בדברי חז"ל והפוסקים שיש מצווה להשתטח על קברי צדיקים. אולם, בשו"ת שדה הארץ (אבן העזר יז) מביא את דבריו, וכותב שיש מצווה בעצם העובדה שזכות הצדיקים מגנה עלינו, ומועילה לקבלת התפילות. המחבר אינו מסביר מהי המצווה בכך, אבל ייתכן שעצם העבודה שהתפילות מתעצמות מורה על 'דבר מצווה'.

אכן, מוצאים אנו בגמרא (בבא מציעא פה, ב) שריש לקיש היה מציין קברי תלמידי חכמים. כך גם רב בנאה היה מציין קברים (בבא בתרא נז, א). רבי יעקב עמדתן (הגהות היעב"ץ, ב"מ שם) מסביר שחז"ל היו מציינים קברי צדיקים כדי שיוכלו הבאים אחריהם לבוא ולהשתטח על קבריהם – ביאור שמתאים עם העמדה הנ"ל שיש בכך מצווה.

אך לדעת רש"י, ריש לקיש ציין מערות הצדיקים על מנת שלא יכשלו בהם כהנים באיסור טומאה – שכן הקב"ה אינו מביא צדיקים לידי תקלה. לאור דבריו כאן, יש קצת ראייה שאין מצווה בהשתטחות על קברי צדיקים, שאילו היה בכך דבר מצווה, היה יכול רש"י לפרש כמו שפירש היעב"ץ.

ביארציטי, ויהיה מותר לצאת מן הארץ לצורך כך.

התפילה בקברים

כוון נוסף שיש לתת עליו את הדעת כשבאים להשתטח על קברי צדיקים, הוא בעצם הרעיון של תפילה על קברי צדיקים: האם אין כאן בעיה של איסור "דורש אל המתים" (דברים יח, יא)?
התשובה הפשוטה לכך היא שמי שמתפלל על קברי צדיקים אינו מתפלל אל המתים, אלא מתפלל אל הקב"ה, אך סומך על זכות המתים שתסייע לתפילותיו להתקבל. בגשר החיים (פרק כו) מבאר שבדאי שאין בכך איסור, ואין לכך כל קשר לאיסור דרישה אל המתים. וכן הורה המשנה ברורה (תקפא, כז): "אך אל ישים מגמתו נגד המתים, אך יבקש מהש"י שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר".
עם זאת, יש פוסקים שמתירים לא רק תפילה אל הקב"ה בזכות הצדיקים, אלא אף תפילה המכוונת לנשמותיהן ומבקשת מהן שתעלה תחינה לפני בורא העולם בעד המתפלל (ועל דרך זה ראינו בגמרא סוטה הנ"ל, שביקש כלב מן האבות שיקשו רחמים עליו). אמנם אסור לבקש ישועה מאת המתים עצמם, אך מותר לבקש מהם שיתפללו לפני בורא העולם עבורו (ראה מנחת אלעזר, ח"א, או"ח סימן סח; מהר"ם שיק, או"ח סימן רצג; בכף החיים (סופר), סימן תקפא, ס"ק צה, הביא את שתי הדעות).

נסיים אפוא במלות השיר אשר עדיין מהדהדות באוזנינו:

תורתנו מגן לנו,

היא מאירת עינינו,

הוא ימליץ טוב בעדנו,

אדוננו בר יוחאי.

סימן תנ; ילקוט שמעוני, פרשת בשלח). עיקרון דומה נאמר על-ידי הרב יעקב יחיאל ווינברג (שו"ת שרידי אש, ח"ב, סימן ק (קונטרס בעניין פניו קברים), אות כו), שכותב שזהו כבודו של הנפטר שבאים להשתטח על קברו (ראה גם כתב סופר, יו"ד, סימן קעח).

ניתן אפוא לומר שדי בכבוד המת והנאת המת שיש בהשתטחות על קברים כדי להתיר את היציאה מן הארץ לצורך כך. במגן אברהם (סימן תקלא, ס"ק ז; ראה גם מנחת יצחק, ח"ג, סימן כו) מבואר שמותר לצאת מן הארץ לראות פני חבריו, ועניין זה נחשב לדבר מצווה – וייתכן שניתן ליישם את אותו העיקרון בנוגע להשתטחות על קברים.

דעת הרמב"ם

מדברי הרמב"ם משמע שאין מצוה בהשתטחות על קברי צדיקים, וכך לשונו: "ומציינין את כל בית הקברות, ובנין נפש על הקבר. והצדיקים אין בונים להם נפש על קברותיהם, שדבריהם הם זכרונם. ולא יפנה אדם לבקר הקברות".

לדעת הכסף משנה, יש להבין את דברי הרמב"ם כמשמעותם הפשוטה: אין שום עניין לבקר את קברי הצדיקים, משום שהצדיקים נזכרים על-ידי דבריהם גם לאחר מיתתם. כיון שנזכרים הצדיקים בדבריהם, אין צורך לבקר בקברי צדיקים.

אולם, הרדב"ז מפרש את דברי הרמב"ם בדרך אחרת, לפיו משמעות "לבקר הקברות" היא לפתוח את הקבר לפקוד את המת, ויש בכך משום דרכי האמורי, אבל אין חשש מלפקוד את הקברות מבחוח, "וכן נהגו כל ישראל לפקוד את מתיהם ולהשתטח על קבריהם". לאור דברי הרדב"ז, בודאי שאין מקור מדברי הרמב"ם לכך אינו מן הראוי להשתטח על קברי צדיקים.

בנוסף לכך, ניתן להציע (ראה שו"ת עטרת פז סימן י) שגם אם אין כבוד מיוחד לבקר קברי מתים, על-כל-פנים יש כבוד בהשתטחות על הקבר

שו"ת הלכתי

מתוך השאלות שנשאלו באתר האינטרנט din.org.il בשבוע האחרון

לקחת עיתון הינמי מתיבת הדואר של השכן

השאלה:

מדי שבוע מחולק חניס בתיבות הדואר הפרטיות עיתון מקומי. האם קיים איסור גזל בנטילת עיתון כזה מתיבת הדואר של השכן?

תשובה:

אם תיבת הדואר נמצאת ברכוש המשותף ולא ברשות הרבים, ואנשים נוהגים שלא ליטול מתוך תיבת דואר של השני, לכאורה אסור.

מקורות:

אם התיבה נמצאת ברשות הרבים, קנה בעל התיבה רק חצי עיתון שבתוך התיבה ולא מה שבולט, וממילא אדם אחר יכול לזכות בחצי הבולט בהגבהה ולהיות שותף בעיתון. עיין ספר אמרי בינה קנינים סי' ו' ונתיבות המשפט סי' רסח סק"ב. אמנם מסתבר שלאחר הקריאה יצטרך להחזיר לתיבה כיון שגם בעליה שותף בעיתון.

אם התיבה נמצאת ברכוש המשותף ואנשים נוהגים שלא ליטול מתוך תיבת דואר של השני, הרי זה כחצר השותפים שמשמרת לדעת אחד מהשותפים, שהוא קונה. עיין נתיבות סי' רס סק"ט.

תביעת דמי נסיעות בבית הדין לעבודה

השאלה:

עבדתי במשך קרוב ל 11 שנים אצל מעסיק שלא שילם לי דמי נסיעות מהבית לעבודה.האם מותר לי לתבוע את דמי הנסיעות הללו בבית דין לענייני עבודה? האם אין כאן מצב שנקרא "מרים יד בתורת משה"?

תשובה:

אסור לתבוע בבית הדין לעבודה, יש בכך איסור הליכה לערכאות ובמקרה שלך גם איסור גזל. יש להקדים לתבוע בבית דין דתי באיזור מגוריך. ניתן לתבוע בבית דין "נתיבות חיים".

נימוקים:

אמנם, האיסור לדון בבית הדין לעבודה אינו חמור כל כך כבית משפט אזרחי אחר, הן משום שיושבים בהרכב נציג עובדים ונציג מעבידים, והן משום שהם דנים לפי דיני העבודה שאף בתי דינים דנים על פיהם. עיין פד"ר יא עמוד 265 ופסקי דין ירושלים ח"ה עמוד יב. עם כל זאת ישנם דברים שבהם דין תורה שונה מדיני העבודה, כגון הדין שכל תנאי שבממון קיים, ויש לדון בבית דין שדן לפי דיני התורה. במקרה זה הבעיה יותר גדולה כיון שעצם העובדה שהעובד המשיך לעבוד עשר שנים לאחר שראה שהמעביד אינו משלם דמי נסיעות, יכול לשמש בדין תורה כהוכחה על ויתור. עיין קובץ הישר והטוב ח"א עמוד כט והלאה.

השבת גניבה בעילום שם, סכום הגניבה אינו ידוע

השאלה:

גנבתי סכום כסף לא גדול מחנות בה הייתי עובדת. לחנות סניפים רבים ושותפים רבים לכן הדרך להחזיר היא רק לבוס עצמו. אני מתביישת מאד וגם את הגניבה עצמה ביצעתי רק עקב מצוקה כלכלית. כמו"כ אינני יודעת את הסכום המדויק שגנבתי, האם אפשר לשלוח את הכסף בעילום שם?

תשובה:

את יכולה להחזיר, בעילום שם, לקופת החנות (או לשלם בקופה עבור מוצר ולהחזיר את המוצר למדף). אולם עליך לתת סכום כסף גדול מספיק עד שתהיי בטוחה שהחזרת את מלוא סכום הגניבה (אם היית מדברת עם המנהל היית יכולה להגיע לפשרה, אולם בעילום שם לא שייך להתפשר).

מקורות:

שו"ע חו"מ סי' שנה סעיף א וסי' עה סעיף יז וש"ך שם ס"ק סז.

עדות אישה בבית משפט אזרחי

השאלה:

האם מותר לאשה להעיד לטובת חברתה בבית משפט אזרחי? המדובר בדיני ממונות כאשר התובע מביא שני עדי שקר והאישה יכולה להעיד שלא כך היה הדבר. שאלתי האם מותר לה להעיד לטובת חברתה או שאסור לאשה להעיד בבית המשפט בכלל.

תשובה:

מותר לאשה להעיד בבית משפט כדי לפטור את הנתבע/ת, אולם כדי לחייב את הנתבע/ת - אסור.

מקורות:

שו"ע חו"מ סי' כח סעיפים ג-ד. עיין סמ"ע שם ס"ק כג שמוותר לעד אחד להעיד לפטור כיון שאף לפי דינו עד מסייע פוטר מן השבועה, ולפי זה היה מקום לומר שאשה אינה יכולה להעיד אפילו לפטור, משום שבדינינו עדות אשה אינה מועלת אפילו לפטור מהשבועה. אמנם נראה שמוותר, כיון שאם האשה לא תעיד, בית משפט לא יסתפק בשבועה אלא יחייב את הנתבעת ממון על פי עדים פסולים (ואפילו אם העדים כשרים, מכל מקום מסתמא יקבלו שכר על עדותם, עיין שו"ע חו"מ סי' לד סעיף יח) ואם האשה תעיד תביא לתוצאה הראויה אף לפי דין תורה.